

Németh György

Ludi Caesarum – Caesarok játécai

„Még a kockajátékból származó nyereséget sem vetette meg, hanem akár hazugsággal, sőt hamis esküvel is igyekezett többet nyerni. Egyszer átadta a játszmat a mellette ülő játékosnak, kilépett az atriumába, és két gazdag római lovagot, akik éppen elhaladtak a ház előtt, azon nyomban elfogatott, vagyonukat pedig elkoboztatta. Aztán ragyogó arccal visszatért társaihoz, és eldicsekedett, hogy ilyen remek dobása még sohasem volt.”¹ E szavakkal jellemzi Suetonius, a római életrajzíró Caligulát, a zsarnok császárt. A kocka (*alea*) kevésbé volt fontos számára, mint a játék során szerzett nyeremény, amit akár tiszteességtelen úton is hajlandó volt megkaparintani. Talán különösnek tűnhet, hogy Suetonius majdnem mindegyik császár életrajzába beleszövi azok kedvenc játékeit, illetve azt is fontos jellemvonásnak tartja, ha valaki egyáltalán nem játszik, mint például Tiberius. Ebben az írásban azt vizsgálom meg, hogy milyen tulajdonságok bemutatására használja Suetonius a játékokat.

Először is tisztázni kell, mit értettek a rómaiak a *ludus* fogalmán, és ebből melyik jelentés képezi ennek az írásnak a tárgyát. A *ludi* (játékok) szó hallatán egy római először feltehetőleg a kocsiversenyekre, a cirkuszi játékokra, a gladiátorviadalra, illetve az állathajszára (*venatio*) gondolt. A műveltebbeknek a *ludi scaenici* (színházi bemutatók) is eszébe juthattak.² A császárkorban az uralkodó, illetve főtisztviselői gyakran rendeztek ilyen látványosságokat a nép számára. Míg a vállalkozók által szervezett játékokért belépődíjat szedtek, a császár, illetve a *magistratus*ok által rendezetkekre ingyen lehetett belépni. E játékok annyira népszerűek voltak, hogy Augustus idején évente 61 napon rendeztek *ludit*, Marcus Aurelius korában pedig már 135 napon.³ Természetesen Suetonius is beszámol a császárok által rendezett *ludiról*, mi több, ezek is sokat elárulnak az adott uralkodóról. Claudius perverz gyönyörrel nézte, ahogy a gladiátorok egymást gyilkolják,⁴ míg Caesar – a tömeg rosszállása ellenére – még a viadalok alatt is államügyeket intézett és jegyzeteibe mélyedt.⁵ Ebből okulva Augustus komoly érdeklődést mutatott a játékok iránt, de lehet – teszi hozzá az író –, hogy csak a *plebs* rokonszenvét kívánta ezzel felkelteni: „Ő maga [Augustus] rendszerint valamelyik barátja vagy szabadosa emeleti ebédlőjéből nézte a cirkuszi játékokat, néha a páholyában ülve, felesége és gyermekei körében. Olykor

¹ Suetonius: *Caligula* 41. 2. (A Suetonius-idézeteket a Kopeczky Rita által átdolgozott Kis Ferencné-fordításból veszem: Suetonius, 2004.)

² Meijer, 2009. 22.

³ Meijer, 2009. 22.

⁴ Suetonius: *Claudius* 34. 2: „Gladiátorviadalokon, akár maga rendezte őket, akár más, még azoknak is megadatta a kegyelemdőfést, akik véletlenül elbotlottak – főleg a hálóvetőknek –, hogy láthassa a haldoklók arckifejezését.”

⁵ Suetonius: *Augustus* 45. 1.

órákon át, sőt egész napokra távol maradt az előadásokról, ilyenkor elnézést kért, és ajánlott néhány embert, akik majd elnökölnék helyette. Ha viszont ott volt, semmi mással nem foglalkozott közben – talán mert emlékezett, hogy Caesarra is mindenki rosszálló megjegyzéseket tett, amiért a játékok közben leveleket és beadványokat olvasott és válaszolt meg, és ő el akarta ezt kerülni, vagy talán azért, mert valóban érdekelték és gyönyörködtették a látványosságok.”⁶ A tömeg megnyerésére mindig újabb és újabb szenzációkat eszeltek ki. Galba például, igaz, még praetorként, kötéláncos elefántokat léptetett színre.⁷

Bár a gladiátorviadalkok és egyéb *ludi* is jól jellemezték az egyes uralkodókat, Suetonius más *ludus*okról is beszámol: a kockázásról, a labdázásról és a gyerekjátékokról. E tanulmányomban ezek használatát vizsgálom meg a jellemrajzokban. A játékok Ovidius szerint elárulják valódi énünket a játékostársak előtt. A szerelmi ügyekben igen nagy tapasztalatokkal rendelkező poéta *Ars amatoria* című költeményében azt ajánlja a lányoknak, hogy a csábításhoz tanuljanak meg sokféle játékot, de vigyázzanak, játék közben ne veszítsék el önuralmukat:

*Száz játékot tudj! Buta lány, aki játszani restell.
Játszsz! Játék közben tán jön egy új szerelem.
Csakhogy nem nagy fáradság az: játszani tudni,
már sokkal nehezebb sokszor az önfegyelem.
Néha nem is figyelünk, s játék közben kiszül ez s az
rólunk, s meglátják meztelen indulatunk.
Jó az irigység, jó a harag, meg a csúf nyereségvágy,
háborgás, vad kín, és csunya pörlekedés.
Vádak szállnak, a híg levegő belereszket a zajba,
és ki-ki hívja az ég isteneit lefelé.
Senki se hisz. S mit nem fogadunk meg, csak sikerüljön!
És hányszor láttam könnybeborult szemeket!
Jupiter őrizzen minden lányt ily csunyaságtól,
így meg nem tetszik senkinek, az bizonyos.*⁸

Suetonius is ezt a megfigyelést kamatoztatja a császáreléletrajzokban. A szerző amúgy is élénken érdeklődött a játékok iránt, külön tanulmányt szentelt a görögök játékaiknak.⁹ Az életrajzokban azonban ritkán tér ki a játék lefolyásának ismertetésére, inkább azt írja le, ki, milyen játékot és milyen társaságban játszott, közben pedig hogyan viselkedett. Igazi játékleírással csak egy szomorúan végződő történetben találkozunk. Claudius fiának, Drususnak a halálát ugyanis egy körte okozta, amivel a kisgyerek játszott: „Három feleségétől születtek gyermekei: Urgulanillától Drusus és Claudia, Paetinatól Antonia, Messalinától pedig Octavia és egy fiú, aki először a Germanicus, majd a Britannicus melléknevet kapta. Drusust még gyermekkorában elvesztette: a kislány Pompeiben megfulladt egy körtétől, amelyet játékból feldobált a levegőbe, és a szájával kapott el.”¹⁰

⁶ Suetonius: *Augustus* 45. 1.

⁷ Suetonius: *Galba* 6. 1: „Praetorként [Kr. u. 30 körül] új látványosságot eszelt ki a Flora istennő ünnepén tartott játékokra: kötéláncos elefántokat mutatott be.”

⁸ Ovidius: *Ars Amatoria* 3. 367–381. (Bede Anna fordítása.)

⁹ Fennmaradt töredékeihez Suetonius, 2004. 454–457. A munka bizánci kivonatához: Suetonius, 1967.

¹⁰ Suetonius: *Claudius* 27. 1.

A tizenkét életrajz közül hétben esik szó játékokról (nem számítva a cirkuszi *ludit*), de kettőben, Caesaréban és Tiberiuséban a játéktárgy említése nem jár együtt annak szórakozásként való felfogásával. Caesar híres felkiáltása a Rubicon partján (amely a forrásokban először éppen Suetoniusnál bukkan fel), az „*iacta alea est*”, a kocka el van vetve, valójában idézet egy görög komédiából, és Plutarchos szerint nem is latinul, hanem görögül hangzott el: „*anerriphthó kybos*”.¹¹ Caesar szavai nem játékszokásairól, hanem irodalmi műveltségéről és iróniájáról árulkodnak. Tiberius sem játszott, ha változatos szexuális kicsapongásait nem tekintjük játéknak. Az egyetlen említése egy kockának, pontosabban arany *talus*nak, egy jósdá igénybevételekor történik: „*Később, amikor útban Illyricum felé meglátogatta Géryón jóshelyét Pataivium mellett, és sorshúzás útján jóslatot kért, azt az utasítást kapta, hogy dobjon aranykockákat az Aponus-forrásba, így kap majd választ. Úgy esett, hogy a vízbe dobott kockák a legmagasabb számot mutatták – egyébként mind a mai napig láthatók a forrás fenekén.*”¹²

A Caesar-életrajzokban az alábbi játékokat említi Suetonius:¹³

Caesar 32.	kocka (<i>alea</i>)
Augustus 70.	kocka (<i>alea</i>)
Augustus 71.	kocka (<i>talus</i>)
Augustus 71.	páros-páratlan (<i>par impar</i>)
Augustus 83.	labda (<i>pila</i>)
Augustus 83.	felfújta labda (<i>folliculus</i>)
Augustus 83.	kocka (<i>talus</i>)
Augustus 83.	golyó (<i>ocellatus</i>)
Augustus 83.	dió (<i>nux</i>)
Tiberius 14.	arany kocka (<i>talus</i>)
Caligula 25.	kislánya játéka
Caligula 41.	kocka (<i>alea</i>)
Claudius 4.	kocka (<i>alea</i>)
Claudius 27.	körtejáték (<i>pirum</i>)
Claudius 33.	kocka (<i>alea</i>)
Nero 22.	elefántcsont kis kocsi
Nero 30.	kocka (<i>alea</i>)
Vitellius 4.	kocka (<i>alea</i>)
Domitianus 21.	kocka (<i>alea</i>)

Jobb híján meghagytam az *alea* és a *talus* fordítását kockaként, noha a kettő közül csak az *alea* (görögül *kybos*) felel meg a mi dobókockánknek, a *talus* pedig a görög *astragalos* latin neve. Az *alea* oldalain pontok jelezték a számokat, mégpedig éppúgy, mint ma, a szemben lévő oldalak összege mindig hetet adott: 6+1; 5+2; 4+3.¹⁴ Az *alea* szerencsejátéknak számított, ezért csak decemberben volt szabad Rómában játszani, és azt, aki nem áttalott egész évben kockázni, ha nem is büntették meg, elpuhult emberként megvetették. A *talus* vagy *astragalos* nem volt más, mint a birka

¹¹ Erről részletesen: NÉMETH, 2002a. 143–154.

¹² Suetonius: *Tiberius* 14.

¹³ Alexander Demandt monográfiájában foglalkozik a császárok játékaival is, de egyszerűen csak felsorolja, ki, milyen alkalommal, milyen játékot űzött, arra nem fordít figyelmet, hogy a történetírók ezzel a császárok milyen tulajdonságait akarták bemutatni. DEMANDT, 1996. 49., 142.

¹⁴ MAY, 1991. 106–107.; NÉMETH, 2002b. 62.; FITTÁ, 1998. 110–120.

bokacsontja. A játékhoz, természetesen, négy *talust* használtak, hiszen a birkának négy lába van. Ugyanúgy kockáztak vele, mint az *aleával*, de a *talusnak* csak négy olyan oldala volt, amin meg tudott állni, az ötödik és hatodik oldala domború volt. A legjobb dobásnak, a Venusnak, az számított, ha a négy *talus* négy különböző oldalát mutatta, míg a négy azonos oldalt kutyadobásnak hívták, mivel az nem ért semmit.¹⁵

Az Augustus-életrajzban említett páros-páratlan játék (*par impar*) már a görögök között is igen népszerű volt (*artiadzein*, az *artios* a. m. 'páros' szóból). Platón így ír róla: „Magam mellé vettem Ktésipposzt és beléptem a birkózóiskolába. A többiek követtek bennünket. Ahogy beléptünk, ott találtuk a fiúkat. Az áldozatok befejeződtek már, s most kockáztak [astragalosokkal], valamennyien ünnepi díszben. A többség kint játszott az udvaron, némelyek a vetkőzőhelyiség sarkában páros-páratlanoztak egy csomó kockával [astragalosokkal], amelyeket kosárákból húztak elő. Többen körülállták őket.”¹⁶ Ugyancsak csontkockákat említ Pollux a *Névmagyarázataiban*.¹⁷ Diókkal is játszották a páros-páratlant, amint ezt az Ovidius neve alatt fennmaradt, de nem általa írt *Nux*, vagyis *Dió* című költemény 79. sora tanúsítja. Az egyik játékos a kezében elrejtett néhány kockát vagy diót, és a másik játékosnak ki kellett találnia, hogy páros vagy páratlan számú tárgy van-e a kezében.

A labdák közül meg kell különböztetni a *pilát* és a *folliculust*. A *pila* többnyire bőrből készült és szőrrel tömték ki. Mérete elég kicsi volt, hiszen egy nagy tömött labda túlságosan nehéz lett volna. A labdarúgáshoz hasonló *pila paganicát* (falusi labda) tollakkal kitömött, közepes méretű bőrlabdával játszották két csapat. A cél az volt, hogy a labdát a másik fél alapvonalán átrúgják vagy átüssék.¹⁸ A *folliculus* fel volt fújva, készítéséhez gumit is használtak. Ezt kézzel ütögették, és cicáztak vele, vagy röplabdaként használták.

A golyókat egyrészt arra használták, hogy egy kis gödörbe gurítsák őket, vagy lejtőn legurítva a másik játékos golyóját eltalálják. Lányok egy kis kosárba golyókat tettek, és azokat úgy kellett elvenni, hogy a többi golyó ne mozduljon el.¹⁹ A diókkal hasonló játékokat játszottak, de építettek úgynevezett diótornyokat is. Három diót letettek háromszög alakban, úgy, hogy szorosan összeértek, majd egy negyediket a tetejükre helyeztek. Egy sorban több tornyot emeltek, és a játékosoknak dió dobásával kellett a tornyokat lerombolniuk.²⁰

Az egyes császárok jellemzésére idézett történetek olykor csak áttételesen vonatkoztak az uralkodókra. Caligula kislányának szokásai mégis sokat elárultak az örült császárról: „A kislányt, akinek a *Iulia Drusilla* nevet adta, minden istennő templomába elvitte, majd *Minerva* ölébe helyezte, kérve, hogy ő nevelje és oktassa a gyermeket. Számára mi sem bizonyította fényesebben, hogy a kislány tőle való, mint vad természete. Ez már akkor is annyira kiütközött, hogy sokszor körömmel esett játszótársai arcának, szemének.”²¹

¹⁵ NÉMETH, 2002b. 60–61.; FITTÁ, 1998. 120–122.

¹⁶ PLATÓN: *Lysis* 206 E. (Steiger Kornél fordítása.)

¹⁷ POLLUX: 9. könyv, 101.

¹⁸ NÉMETH, 2002b. 63.

¹⁹ NÉMETH, 2002b. 58–59.

²⁰ Egy Kr. u. 2. századi római szarkofág ábrázolja a játékot. A domborművet ma a Louvre-ban őrzik (leltári száma: Ma 99 [Cp 6467]).

²¹ SUETONIUS: *Caligula* 25.

A testi hibás Claudius a kockajáték (*alea*) lelkes rajongója volt: „Szenvedélyesen kockázott: még könyvet is írt a kockajáték művészetéről. Utazás közben is játszott; a kocsija belsejébe úgy építették be a táblát, hogy zavartalanul kockázhasson.”²² Claudius szenvedélyét Seneca kíméletlenül kifigurázta az *Apocolocyntosis*, vagyis a *Játék az isteni Claudius tökkévalásáról* című szatírjában, amit Claudius meggyilkolása után írt. A Nero nevelőjeként Claudius jól ismerő és megvető filozófus szerint a császár az alvilágba jut, ahol földi bűneiért azzal büntetik meg, hogy egy lyukas fenekű kockadobó pohárral kell játszania, amelynek mindkét oldalán kihullanak a kockák.²³ Claudius különben számos történelmi munkát írt Livius biztatására, így nem állt tőle távol egy-egy tárgy (például a kockajáték) szisztematikus feldolgozása, de a kocsi épített lehajtható asztal olyan találmánya volt, amit a mai napig használnunk például a vonatokon.

Suetonius arról is beszámol, miért és mikor uralkodott el rajta a kockaszenevedély. Amikor Tiberiustól kérte, hogy kapjon valamilyen hivatalt, az elzárkózott ettől. „Erre aztán Claudius végképp lemondott a hivatalviselés reményéről, és kivonta magát a közéletből: rejtőzködő életet élt hol kertjeiben és Róma melletti birtokán, hol campaniai villájában, mindenféle aljanéppel barátkozott, így közismert semmittevésén kívül még részegeskedéssel és kockázással is tetézte rossz hírét.”²⁴ Vagyis a családja által is megvetett és kirekesztett ember játékokba és italozásba menekült. Miután aztán trónra lépett, már nem kellett titkolnia szenvedélyét, amely korábban Augustust is jellemezte.

Nero, a nagybátyjához, Caligulához hasonlóan háborodott császárként abban is követte Caligulát, ahogyan az a pénzt szórta. „Nagybátyjában, Gaiusban semmit sem csodált és dicsőített jobban, mint azt, hogy a Tiberiusról rámaradt vagyonnak olyan rövid idő alatt a nyakára hágott. Ezért sem az ajándékozásban, sem a költsékezésben nem ismert mértéket... Ha kockázott [alea], pontonként 400 sestertius volt a tét.”²⁵ A normális tét mintegy százszorosa segített a császárnak abban, hogy a kincstárat minél hamarabb kiürítse.

A császár infantilitását Suetonius meglepő történettel támasztja alá: „A lovakért már gyermekéveiben is szenvedélyesen rajongott, és hiába tiltották neki, állandóan a cirkuszi játékokról beszélt. Egyszer azt panaszkolta tanuló társainak, hogy a zöldek egyik hajtóját meghurcolták a lovai; amikor a nevelője ezért összeszidta, azt hazudta, hogy ő Hektórról beszélt. De még uralkodása kezdetén is mindennap kis elefántcsont négyesfogatokkal szórakozott játékasztalán.”²⁶ Az asztalon tologatott kis kocsi még akkor is gyerekesnek mutatták Nerót, ha tudjuk róla, hogy mindössze 17 éves volt, amikor trónra lépett. Játékszokásai pontosan igazodnak az örült, infantilis tékozló képéhez, ami az egész életrajzból kiolvasható.

A négy császár évének egyik rövid ideig uralkodó alakját, Vitelliust meglehetősen hitvány embernek tartotta Suetonius. Nem véletlen, hogy kurta életrajzában a játék csak romlottságát jellemzi. „Gaius [Caligula] azért szerette, mert ügyes kocsihajtó volt, Claudius azért, mert lelkes kockajátékos.”²⁷ A játékokon kívül csak a habzsolás és

²² Suetonius: *Claudius* 33.

²³ Seneca: *Apocolocyntosis* 14.

²⁴ Suetonius: *Claudius* 5.

²⁵ Suetonius: *Nero* 30.

²⁶ Suetonius: *Nero* 22. 1.

²⁷ Suetonius: *Vitellius* 4.

a gyilkolás érdekelte.²⁸ Uralkodása ugyanolyan becstelen volt, mint felemelkedése: „Ilyen kezdetek után a birodalmat nagyrészt a leghitványabb színészek és kocsihajtók, de leginkább szabadosa, Asiaticus kénye-kedve és ötletei szerint igazgatta. Ez még fiatal gyerek volt, amikor gazdája megrontotta szerepcserés játszadozásaival; aztán a fiú úgy megcsömörött, hogy megszökött tőle.”²⁹

A pozitív Vespasianus- és Titus-képbe nem fértek bele a játékok. Az utolsó életrajz azonban Titus testvérének, a szexőrült Domitianusnak állít rossz emléket. Suetonius nem titkolja ellenszenvét a császár iránt, akinek uralkodását személyesen átélte. Mint mindenben, a játékban is zabolátlan és gátlástalan volt. „Szabadidejében kockajátékkal [alea] szórakozott, még hétköznap vagy akár hajnalban is.”³⁰ Láttuk már, hogy a kockázás rossz híret keltette az uralkodóknak, de Domitianus nem érte be az esti szórakozással, még hajnalban is szenvedélyének élt.

Utoljára hagytam az egyik legérdekesebb életrajzot, Augustusét. A *principatus* megteremtője Suetonius leírása szerint pozitív hős volt, bár felsorolja néhány rossz tulajdonságát, illetve bűnös tettet is. Ő töltötte idejét a legtöbbször játékkal. Az *alea* és *talus* mellett páros-páratlant, labdajátékokat, golyózást és diódobást is játszott, olykor kifejezetten kislányokkal (ez némileg *paederastiával* is hírbe hozza a császárt): „A lovas és fegyveres harci gyakorlatokat a polgárháborúk után azonnal abbahagyta, és áttért előbb a labdajátékokra, felfújta labdákkal, később pedig már csak hordszékes vagy gyalogos sétákat tett, úgy, hogy az út végét futva, szökdécselve tette meg, kabátba vagy takaróba burkolózva. Szelleme pihentetésére horgászni szokott, vagy kisgyermekkel kockázott, golyózott vagy dióban játszott. A gyerekeket kedves arcuk és csacsogásuk miatt úgy szerette, hogy mindenfelől udvarába hozatta őket, különösen a mórokat és szíreket. A törpéktől, torzszülöttektől és minden effélettől irtózott, a természet gonosz játéknak, rossz előjelnek tekintette őket.”³¹ Suetonius nem tagadja, hogy a kockaszenvédelyt sokan nem nézték jó szemmel. „Kárhoztatták azért is, mert odavolt a drága bútorokért meg a korinthusi fémedényekért, és mert szenvedélyes kockajátékos volt. A proskripciók idején fel is írták a szobrára: »Apám gyűjtött ezüstöket, én meg gyűjtök bronzüstöket.« Úgy tartották ugyanis, hogy sok embert korinthusi edényei miatt vétetett fel a proskribáltak listájára. A szicíliai háború idején pedig ez az epigramma járta: »Hajóhadát elpáholták már kétszer is, de győzni vágy – ezért kockázik szüntelen.«”³²

Vagys játékszenvedélyét összekapcsolják Augustus katonai téren tanúsított hírhedt kétbalkezességével. Suetonius, meglepő módon, nem is mentegeti a *princeps*et, sőt a rossz hírű kockázást részletesen bemutatja Augustus magánleveleinek idézésével. Suetonius Traianus és Hadrianus idején a császári könyvtár és levéltár vezetőjeként valóban hozzáférhetett a császárok magánleveleihez. Életrajzainak több idézete is mutatja, hogy gyakran használta ezeket a forrásokat. Persze felvethető a kérdés, mennyire tekinthetjük ezeket az idézeteket megbízhatónak? Nem lehet, hogy Suetonius egyszerűen kitalálta e történeteket? Azt hiszem, bizonyosak lehetünk az idézetek hitelességében. A császáréletrajzok első olvasója maga Traianus vagy Hadrianus volt. Ha felkeltette kíváncsiságát egy-egy idézet, utasíthatta levéltárosát,

²⁸ Suetonius: *Vitellius* 13.

²⁹ Suetonius: *Vitellius* 12.

³⁰ Suetonius: *Domitianus* 21.

³¹ Suetonius: *Augustus* 83.

³² Suetonius: *Augustus* 70.

hogy hozza már ki ezt és ezt a levelet a levéltárból. Ezt a kockázatot Suetonius nyilván nem vállalhatta. Az persze még ez után is kérdéses, miért pont azokat a leveleket idézte a szerző, amelyeket ma is olvashatunk, mi volt ezzel a célja?

Az életrajzban cáfol néhány elterjedt rágalmat Augustusról, például a fényűzéséről, kapzsiságáról, de az érzékiségét nem tagadja: „Az *effajta vádak vagy rágalmak közül a fajtalanság hírért könnyedén megcáfolta azzal, hogy mind akkoriban, mind később tiszta maradt az ilyesmitől. A fényűzésről szóló rosszindulatú pletykákat ugyanígy megcáfolta azzal, hogy Alexandria bevétele után a királyi kincsekből mindössze egyetlen fluoritkelyhet tartott meg magának, utóbb pedig a mindennapi használatra szánt aranyedényeket is mind beolvasztatta. Az érzékiségnek azonban rabja maradt. Állítólag későbbi éveiben is előszeretettel szepelősített meg szűzlányokat, akiket mindenfelől felhajtottak neki, még a felesége is. Cseppet sem törődött azzal, hogy a kockázás rossz hírért költi: csak játszott, nem is titkolta, pusztá szórakozásból, idős korában is, mégpedig nemcsak decemberben, hanem máskor is, ünnepen és hétköznap egyaránt. Ehhez kétség sem fér. Egyik saját kezűleg írt levelében ez áll: »A szokásos társaságban vacsoráztam, Tiberiusom. Új vendégként Vinicius meg az idősebb Silius csatlakozott hozzánk. Lakoma közben tegnap is, ma is folyt a játék, amúgy öregesen. Úgy kockáztunk, hogy ha valaki kutyát vagy hatot dobott, az kockánként egy denariust fizetett a banknak, aki pedig Venust dobott, az vitte az egészet.«*

Egy másik levelében pedig ezt írja: »Elég kellemesen töltöttük a Quinquatrust,³³ Tiberiusom. Mindennap játszottunk, csak úgy füstölt a játékasztal. Öcséd óriási lármát csapott közben, de végül nem is vesztett sokat, sőt nagy bukásai után lassanként jobban összeszedte magát, mint remélte volna. Én a magam számlájára 20 000 sestertiust vesztettem, de csak mert határtalanul nagyvonalúan játszottam, mint általában. Ha ugyanis behajtok minden tétet, amit elengedtem, vagy megtartom magamnak azt az összeget, amit elajándékoztam, jó 50 000-et nyertem volna. De jobb szeretem így: bőkezűségem híre az égig emeli dicsőségemet.«

Leányának így ír: »Itt küldök neked 250 denariust, mert ennyit adtam minden egyes vendégemnek, hogy lakoma közben kockázzanak vagy játsszanak páros-páratlant, ha kedvük tartja.«³⁴

Zavarba ejtő sorok ezek. Egyrészt Suetonius tényként kezeli a szűzlányok megrontásáról terjesztett pletykát, másrészt bőségesen alátámasztja idézetekkel a császár kockaszenvédélyét. Az első levélből kiderül, hogy nem nagy tétben játszott barátaival, ráadásul este, vagy a következő levél szerint egy ünnepen (igaz, nem decemberben, hanem márciusban). A harmadik levél Iulianak szólt, amiből az derül ki, hogy a császár nem hagyja, hogy vendégei saját pénzüket kockáztassák, hanem ő ad nekik a játékhoz fejenként 250 *denariust*. A két közömbös levél közé szinte elrejtí az életrajzíró azokat a mondatokat, amelyek a legbeszédesebbek Augustus jelleméről, de kicsit sem hízelgők. Megírja saját magáról, hogy határtalanul nagyvonalúan játszott, és még azt is hozzáteszi, hogy „mint általában”: „*sed cum effuse in lusu liberalis fuissem, ut soleo plerumque*”. Igaz, hogy 20 000 *sestertiust* veszített, de ha nem játszott volna olyan nagyvonalúan, 50 000-et nyert volna. A különbség 70 000 *sestertius*, ami ugyan távol áll Nero csillagászati veszteségeitől, de nem kis összeg. A gondolatmenetben azonban nem ez a zavarba ejtő. Augustus saját magát nagyvonalúnak nevezi, de vajon egy valóban nagyvonalú ember számon tartaná-e, hogy vesztesége helyett mennyit nyert volna? Ezt csak azért tudhatta a császár,

³³ Minerva ünnepe március 19–23-án.

³⁴ Suetonius: *Augustus* 71. 1.

mert valójában minden *sestertiust* eszébe vésett, nem nagyvonalúan, hanem olyan mentalitással, mint egy kettős könyvelő. Ez sem lenne gond, ha nem akarta volna a nagylelkűség látszatát kelteni. És kik előtt? Saját barátai előtt. Úgy tűnik, még levele írásakor is propagandát folytat: felrajzolja az aranykor bőkezű uralkodójának portróját. Kinek? Nevelt fiának és kijelölt utódjának, Tiberiusnak. Lehet, hogy a fukar hadvezér számára példát akart mutatni nagyvonalúságból, ezért fogalmazott így, de szándéka ellenére megmutatta, mi lakik benne valójában. Egy fukar könyvelő, aki a nagyvonalúság látszatával akarja építeni saját dicsőségét. És valóban, így is fejezi be Tiberiusnak írott levelét: „*Sed hoc malo; benignitas enim mea me ad caelestem gloriam efferet.*”³⁵

Augustus leveléből kiderül, hogy ez az ember, aki állítólag rajongott a kockázásért, valójában a játékot is politikai eszközzé változtatta, nem kikapcsolódott, hanem számítóan játékonkodott, és saját hírnevét fényezte. Szomorú jellemrajz ez, egy boldogtalan emberé, aki mindent alágyúr politikai ambíciójának, és megfosztja magát a felszabadultság boldogságától. Suetonius kitűnő stilisztája volt. Tisztában volt vele, milyen képet közvetít Augustus leveleinek idézésével a *princeps*ről. Írói eszköze rendkívül hatásos volt. A többi uralkodót ő jellemezte játékszokásaikkal, Augustus azonban saját legtitkosabb szándékait leplezte le a játékokról írt leveleivel. Ha ezek után újraolvassuk Suetonius Augustus-életrajzát, sokkal árnyaltabb, és kevésbé idealizált kép bontakozik ki az író soraiból, és abból, ami a sorok között kiérthető belőlük. A császári levéltáros tudta, mi az, amit ő nem írhat le, de amit elmondhat hiteles és pontos idézeteivel a *Caesarok* játékairól és életéről.³⁶

³⁵ „*De jobb szeretem így: bőkezűségem híre az égis emeli dicsőségemet.*” Különös, hogy ezt a sort Wardle úgy értelmezi, mint Augustus jövődó istenné avatásának lehetséges reményét: „*A caelestis melléknév mutatja, hogy Augustus nem a földi dicsőségre gondol. Azt azonban nem tudjuk eldönteni, hogy vajon politikai realitásokon alapul-e kijelentése, amely szerint bízik jövődó istenné avatásában, vagy hogy egyáltalán mennyire vette komolyan ezt a megjegyzését.*” WARDLE, 2012. 317.

³⁶ Suetonius segítségével mélyebben megérthetjük a *Res gestae divi Augusti*, vagyis az Augustus által írt politikai végrendelet valódi hangsúlyait. A mű ezzel a mondattal kezdődik: „*Tizenkilencéves koromban a magam költségén (privato consilio et privata impensa) hadsereget szerveztem, amelynek segítségével a párturalomtól megszorongatott államot felszabadítottam.*” A zárómondatok: „*Annak a pénznek az összege, amelyet vagy a kincstárnak, vagy a római plebsnek, vagy az elbocsátott katonáknak adott 600 000 000 denarius. [...] Azokat a kiadásokat, amelyeket színi látványosságokra, gladiátori játékokra és atlétákra, állathajszákra és tengeri ütközetekre költött, valamint azt a pénzt, amelyet coloniáknak, municipiumoknak, a földrendéstől és tűzvészektől elpusztított városoknak, vagy esetenként olyan barátainak és senatoroknak adományozott, akiknek a becslését (census) ő intézte, számba sem lehet venni.*” Borzsák István fordítása.

*Felhasznált irodalom és rövidítések***DEMANDT**

1996 DEMANDT, Alexander: *Das Privatleben der römischen Kaiser*. München, C. H. Beck, 1996.

FITTÁ

1998 FITTÁ, Marco: *Spiele und Spielzeug in der Antike*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998.

MAY

1991 *Jouer dans l'Antiquité*. (Kiállítási katalógus: Marseille: Musée d'archéologie méditerranéenne.) Ed.: MAY, Roland. Marseille-Paris, Musées de Marseille-Réunion des musées nationaux-Seuil, 1991. 106-107.

MEIJER

2009 MEIJER, Fik: *Gladiátorok*. Ford.: Dióssi Adrienn. Budapest, Gondolat, 2009.

NÉMETH

2002a NÉMETH György: A Rubicon partján. In: NÉMETH György: *Karthágó és a só*. Budapest, Korona, 2002. 143-154.

2002b NÉMETH György: *Ókori gyermekjátékok*. Budapest, Anno, 2002.

SUETONIUS

1967 SUÉTONE: ΠΕΡΙ ΒΛΑΣΦΗΜΙΩΝ. ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΙΩΝ. *Extraits Byzantins*. Ed.: TAILLARDAT, Jean. Paris, Les Belles Lettres, 1967.

2004 SUETONIUS: *Összes művei*. Ford.: Kis Ferencné – Kopeczky Rita. Budapest, Osiris, 2004. (*Sapientia humana*)

WARDLE

2012 WARDLE, David: Suetonius on Augustus as god and man. *Classical Quarterly*, 62. (2012) 1. sz. 307-326.